

ПРИЧИНИ ТА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ЧИННИКИ РЕФОРМУВАННЯ ПЕНСІЙНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ*

Андрій ГІРНЯК

кандидат психологічних наук,
доцент кафедри соціальної роботи,
Національного економічного університету
(м. Тернопіль),

Богдан ГЛЯДИК

магістр (спеціальність "Соціальна робота")
Юридичного факультету
Національного економічного університету,
(м. Тернопіль)

Copyright © 2010

*"Всі люди хочуть жити довго, та ніхто не хоче бути старим"
(Джонатан Свіфт)*

*"Комусь вигідніше вирізувати проблеми пенсіонерів
у довгостроковій перспективі, але тільки не літнім людям"
(Константин Кушнер)*

Здійснено наукову постановку проблематики реформування вітчизняної пенсійної системи. На основі комплексного аналізу літературних джерел, нормативних актів і статистичних даних виявлено основні групи причин, що зумовлюють потребу в негайних системних змінах у цій соціально значущій сфері, а також обґрунтовано низку соціально-економічних чинників ефективного трансформування нині діючої солідарної системи у трирівневу модель пенсійного забезпечення населення України.

Актуальність теми дослідження. В Україні як соціальній державі (стаття 1 Конституції) людина, її життя та здоров'я визнаються найвищою соціальною цінністю (ст. 3 Конституції). Громадянам гарантується право на соціальний захист, що охоплює право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової непрацездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості (ст. 46 Конституції). При цьому пенсії, інші види соціальних виплат і допомог, що є основним джерелом існування, мають забез-

* Дослідження здійснене у рамках науково-дослідницької теми «Соціогуманітарна міждисциплінарність як методологічна основа соціальної роботи» кафедри соціальної роботи ІНЕУ, затвердженої УкрНП на 2009–13 роки (держреєстраційний номер 0109U000042)

печувати рівень життя, не нижчий від встановленого прожиткового мінімуму.

За даними Міністерства праці і соціальної політики, на сьогодні в Україні налічується близько 13,8 млн. пенсіонерів і щорічно їхня кількість зростає, а це, своєю чергою, спричиняє значне економічне навантаження на працююче населення і є основною причиною ситуації, за якої на одного працівника припадає троє непрацездатних чи непрацюючих осіб.

Відтак найважливішим завданням соціальної політики є законодавче регулювання та організація пенсійного забезпечення громадян. З переходом економіки України від командно-адміністративної системи до ринкових взаємин існуюча державна система пенсійного забезпечення перестала виконувати свою основну функцію – гідно життєзабезпечувати непрацездатних громадян. Головними причинами вкрай незадовільного пенсійного гарантування на сучасному етапі є економічна криза і пов'язані з нею низькі надходження до Пенсійного фонду, державного та місцевих бюджетів, а також негативні демографічні фактори, що сукупно спричинили потребу в реформуванні системи пенсійного забезпечення в Україні.

Наукова проблема дослідження. Пенсійне забезпечення є центральною складовою системи соціального захисту населення в Україні. Однак солідарна пенсійна система вичерпала свій потенціал у досягненні належного рівня життя пенсіонерів [2], тому на часі проведення системної реформи сфери пенсійного забезпечення. Для її ефективного здійснення потрібно дослідити групи причин та соціально-економічні чинники, що зумовили кризовий стан у цій сфері, окреслити основні теоретико-методологічні засади, передумови та етапи технології провадження пенсійної реформи в Україні, а також організувати моніторинг та контроль за її перебігом.

Стан наукової розробки теми дослідження. Основні теоретичні засади реформування системи пенсійного забезпечення викладені у працях зарубіжних учених і фахівців-практиків, серед яких Р. Агун, М. Вінер, Е. Джеймс, Е. Ендрюс, А. Іглесіас, М. Ісаєв, Г. Мактагарт, В. Роік, Р. Рофман, Л. Сичов, С. Смирнов, Р. Хольцман, Е. Фулту, В. Шахов та ін. Серед вітчизняних науковців, котрі займалися дослідженнями у цій царині, слід відмітити праці Т. Кір'яна, І. Кравченко, Е. Лібанова, О. Макарова, Б. Надточій, А. Нечай, В. Новікова, О. Палія, І. Сироти, М. Бойка і М. Шаповал.

Зокрема, найвагоміші на сьогодні вітчизняні дослідження викладені у наступних наукових працях: "Реформування пенсійної системи в Україні" (М.М. Папієв) [4], "Демографічні передумови реформування пенсійної системи України" (О.О. Якушева), "Соціально-економічні особливості системи пенсійного забезпечення в умовах перехідної економіки" (Ю.Ю. Діденко) [3], "Інституціональні перетворення пенсійної системи України в умовах трансформації світової економіки" (В.О. Ткач) та ін.

Метою дослідження є науково-параметричне виокремлення причин реформування пенсійної системи України та обґрунтування основних передумов і чинників її ефективного зреалізування.

Задля досягнення зазначеної мети нами поставлена низка похідних завдань дослідження:

- 1) здійснити порівняльний аналіз моделей пенсійних систем, що функціонують нині у різних країнах світу;
- 2) виокремити та обґрунтувати основні групи причин і соціально-економічні чинники реформування пенсійної системи України;
- 3) здійснити критичний аналіз запропонованої трьохрівневої пенсійної системи України та виявити засадничі чинники і базові передумови її поетапного впровадження в національну сферу соціального забезпечення;

4) розробити організаційну модель моніторингу за етапами реформування системи пенсійного забезпечення України та апробувати її на базі Управління Пенсійного фонду України в Бучацькому районі Тернопільської області.

Об'єкт дослідження – пенсійна система України як основний структурний компонент вітчизняної системи соціального забезпечення населення.

Предметом дослідження є соціально-економічні чинники та особливості ефективного реформування системи пенсійного забезпечення України.

Гіпотези дослідження:

1. Потребу в системному реформуванні сфери пенсійного забезпечення України зумовили три основні групи причин – соціальні, економічні та демографічні.

2. Одним з основних чинників ефективного реформування національної пенсійної системи є формування позитивної громадської думки та внутрішнього прийняття населенням важливості проведення пенсійної реформи шляхом здійснення групової та масової просвітницької діяльності та системного моніторингу ефективності її реалізації.

Методи дослідження. Задля досягнення мети, реалізації поставлених завдань і перевірки гіпотез дослідження нами застосовані наступні методи: аналізу (порівняльно-економічний, економіко-статистичний, соціологічний, критичний, методологічний, аналіз нормативних джерел); наукового синтезу; методи програмування, моделювання; класифікації та типологізації; абстрагування; анкетування; бесіди; спостереження; наукового прогнозування; вивчення досвіду; рангове шкалювання; метод експертних оцінок.

Грунтовний аналіз наукових джерел з піднятої проблематики та здійснені теоретико-методологічні узагальнення емпіричних фактів, що одержані експериментальним шляхом, дали змогу сформулювати наступні **висновки:**

1. На різних історичних етапах і в різних країнах питання соціального забезпечення пристарілих вирішувалися не однаково – завдяки сімейному утриманню непрацездатних, через благодійництво, шляхом утворення спеціальних громадських і професійних об'єднань, покликаних здійснювати відповідну підтримку тощо. Проте ці заходи не мали системного характеру і були скоріше окремими спробами пом'якшення проблеми, а не її комплексним розв'язанням.

2. Основна суперечність діючої пенсійної системи України полягає в її обмежених можливостях: надзвичайно низький середній розмір виплачуваних пенсій, що спонукає людину працювати після досягнення нею пенсійного віку; високі ставки пенсійних внесків? роботодавці змушені сплачувати до пенсійної системи третину фонду заробітної плати, відтак це підвищує собівартість продукції та знижує її конкурентоспроможність, стримує зростання заробітної плати, не сприяє залученню інвестицій, легалізації тіньового сектору економіки та доходів населення; також має місце соціальна несправедливість, оскільки розмір пенсій мало залежить від трудового стажу та сплачених пенсійних внесків, що спричиняє незначну диференціацію пенсійних виплат основного загалу громадян. Отож реформа чинної системи пенсійного забезпечення є нагальною необхідністю, оскільки навіть за умови повного використання всіх резервів Пенсійного фонду України для підвищення пенсій, середній коефіцієнт заміщення постійно знижуватиметься і за прогнозами становитиме в 2040 році лише 22,4%.

3. Оскільки система пенсійного страхування є складовою загальної фінансової системи країни, то вона функціонує на основі єдиних макроекономічних показників розвитку України, зокрема, таких як: демографічна ситуація, стан використання трудового потенціалу, досягнутий рівень розвитку економіки і соціальної сфери, а також очікуваних тенденцій зміни цих чинників у перспек-

тиві. Тому у сфері пенсійного страхування здійснюється відповідне макроекономічне прогнозування, під час якого використовуються також дані про стан ринку праці, про рівень зайнятості населення та безробіття тощо. Основними розрахунковими показниками є: чисельність зайнятого населення в галузях народного господарства з урахуванням наданих державою пільг з оподаткування; чисельність найманих і самозайнятих працівників; кількість платників внесків (роботодавці та застраховані особи); фонд оплати праці, на який нараховується розмір страхових внесків (із розподілом найманих працівників за рівнем заробітної плати); обсяги надходжень до Пенсійного фонду; обсяги витрат на виплату пенсій; чисельність пенсіонерів; середній розмір пенсійних виплат.

4. Відповідно до законів: “Про загальнообов’язкове державне пенсійне страхування” та “Про недержавне пенсійне забезпечення” передбачено створення в Україні трирівневої системи пенсійного страхування: перший рівень – реформована солідарна система пенсійного страхування, другий рівень – система накопичування коштів фізичних осіб у загальнообов’язковому Накопичувальному пенсійному фонді, третій рівень — добровільне додаткове пенсійне забезпечення через недержавні пенсійні фонди, страхові організації та банківські установи (шляхом відкриття депозитних пенсійних рахунків). Законом передбачається надання застрахованим особам пенсійних виплат із першого (солідарного) та другого (накопичувального) рівнів. Саме за цих умов пенсійна система з часом матиме змогу стати потужним джерелом довготривалих інвестицій в економіку країни. Це, своєю чергою, сприятиме збільшенню зайнятості, зростанню доходів громадян і зміцненню фінансової бази пенсійної системи.

5. Трирівнева пенсійна система уможливить розподіл між трьома її складовими ризики, пов’язані із змінами в демографічній ситуації (до чого більш чутлива солідарна система) та з коливаннями в економіці і на ринку капіталів (від котрих більш вразлива накопичувальна система). Такий розподіл ризиків дозволить зробити пенсійну систему більш фінансово збалансованою та стійкою, що застрахує працівників від зниження загального рівня доходів після виходу на пенсію.

За умови здійснення зазначених заходів пенсійне забезпечення у поєднанні із соціальною допомогою малозабезпеченим верствам населення сформулюють набагато надійнішу систему захисту від бідності, ніж існуюча на сьогоднішній день. Проте, якщо зміни буде запроваджено тільки у пенсійній системі, то виявлені проблеми не вдасться усунути. Пенсійна реформа має стати складовою частиною комплексної програми економічних і фінансових перетворень у нашій державі.

***“Пенсія – не проблема правителів, адже вони на неї жити не будуть”
(Вадим Мозговий)***

1. Конституція України. Закон України «Про внесення змін до Конституції України» № 2222-IV від 8 грудня 2004 року. – Харків: Парус, 2005. – 60 с.

2. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 14 жовтня 2009 року №1224-р «Про схвалення Концепції подальшого проведення пенсійної реформи».

3. Діденко Ю.Ю. Соціально-економічні особливості системи пенсійного забезпечення в умовах перехідної економіки: авторефер. дис. на здобуття наук. ступеня канд. економ. наук: спец. 08.01.01 «Економічна теорія» – Харків, 2003. – 20 с.

4. Палиєв М.М. Реформування пенсійної системи України: авторефер. дис. на здобуття наук. ступеня канд. економ. наук: спец. 08.09.01 «Демографія, економіка праці, соціальна економіка і політика» – К., 2004. – 22 с.

Надійшла до редакції 15.03.2010.